

A hit felfelé mutat. Nem mintha a hit feltétele volna a Bárány erejének. Emberfeletti ellenségektől szorongatva az embernek nincs más lehetősége, mint a bekent ajtóra mutatni. Nem az én hitem, hanem Krisztus törte meg hatalmukat. Nekem nem egyedül kell fölvennem a harcot. Ha Krisztusra mutatok, aki értem harcol, a Sátán is tudja, hogy nem pusztán velem, esendő emberrel, hanem Krisztussal van dolga, aki megvívott már velem.

Nem más, csak az ment végbe, amit Isten régtől akart. Nekem, parány embernek mindez roppant nyereség. Többről van azonban szó, mint csak én rólam. Arról, hogy Isten tartja kézben a dolgokat. Ezért jogos a halleluja.

Az evangélium, hogy ő úgy dicsőíti meg magát, és úgy uralkodik a mindenségen, hogy közben engem —annak ellenére, ami vagyok— nem enged el. Forró szeretet vezérli — mondja az evangéliummal (Jn 3,16) együtt Luther. Ezért szívből szólhat a halleluja. Halleluja!

Reuss András

Luther és Bach

Országos énekkari találkozó

2003. október 24-26. Deák téri evangélikus templom

A korál Bach kantátáinak nyitótételeiben

A lutheránus korál a teremtésben oly bőkezű, nagyszívű Isten ajándéka, amelylyel lehetőséget teremt nekünk a vele való legszemélyesebb és legközvetlenebb kapcsolatra. Ezért nekünk az Isten igéje mellett a lutheránus korálkincs a legnagyobb megtartó erő. És az volt Johann Sebastian Bach, a legnagyobb korálmisztikus számára is. Ezért építette életét, művészetét és egész világát — amely a Láthatatlan nagy képét magában tartja— erre a zenei alapra. A bachi zene fókuszában egész evangélikus egyházunk legdrágább zenei kincse, a lutheránus korál áll.

Bach viszonya az evangélikus gyülekezeti énekhez mélyen a lutheri reformáció hagyományában gyökerezik. A gyülekezeti ének alapvető istentiszteleti jelentőségét Luther és munkatársainak teológiai munkássága készítette elő. Ennek folytán a rímekbe szedett strófikus gyülekezeti ének az istentisztelet lényeges elemévé vált, és a prédikáció mellett mint az evangélium hirdetésének élő hangja a reformáció egyik legjelentősebb eredménye, melyet a keresztesztény istentisztelet megújítása terén elért.

A korál az istentiszteleten cselekvően résztvevő gyülekezet hangja, mely Isten igéjét magáévá teszi és megőrzi, de azt magasztalás, hálaadás, bizonyoságtétel, imádság formájában tovább is adja. Megszületnek az úgynevezett „Katechismus-Lieder”, katekizmus-énekek a Credóhoz, a Miatyánkhhoz, a keresztséghez, az úrvacsorához, melyekben a tanítás legfőbb tételei közérthetővé válnak.

Ez azonban nem a nekünk ma már magától értetődő szubjektivitás síkján történik, hanem egy személyességen túli, általánosan érvényes tudatosság szintjén. Így a korál a gyülekezet közös hangjává válik, melynek most már saját, önálló istentiszteleti súlya van. Az egyes ember énekével az istentiszteleti cselekmény részévé válik. Nem olyan gyülekezeti énekekről van tehát szó, melyek a személyes ájtatosságot szolgálják. Az egyéni meditáció elemei csak a XVII. század fordulóján jelennek meg az evangelikus énekkincsben.

Tudatosítanunk kell, hogy a lutheránus énekköltészet története során több fontos feladatot látott el és teljesített. Mint láttuk, gyakran szolgált a katekizmustanítás, az imádságok és később az ájtatosságok inspirációjául is. De még további két fontos szempontot is figyelembe kell vennünk, amelyek a kantátába mint zenei formaegységbe való integrálását elősegítették és elmélyítették. Az első, hogy a korálok szoros kapcsolatban állnak a Szentírással, amennyiben annak szövegét parafrázeálják, interpretálják, és az adott szövegtartalomra reflektálnak. A templomi kantáták szorosan kapcsolódnak az olvasmányokhoz, s a prédikációval együtt az evangélium magyarázatát, értelmezését (Auslegung) szolgálják. Ebből érthető meg, hogy az ordinárium korábban virágzó zenei tételei mindinkább háttérbe szorulnak, és az egyházi esztendő adott vasárnapjához rendelt, a prédikáció aktuális mondanivalójához igazított proprium-tételek soha nem látott fejlődésnek indulnak. Ezzel a kantáta-librettókban szereplő korálok, melyeket a bibliai szöveg kiegészítésére vagy kommentálására választottak, a szövegmagyarázat, az exegézis részévé váltak. A bibliai szöveg és a korálszöveg gondos szembeállítása és összehasonlítása, mely számtalan kantátában fellelhető, a gyülekezeti ének alapszerepét világítja meg. És bár a zene, a koráldallam egyenrangú annak szövegével, mégis a korálok funkcióját elsősorban szövegi megkötöttségük határozta meg. A kantáta szövegírója a korálokat elsősorban szövegtartalmuk miatt választotta és illesztette librettójába. Hogy azután maga a korálmelódia a kompozíciós-technikai eljárások során milyen feldolgozást nyert, azt már a zeneszerző egyéni elhatározása és ízlése irányította.

A korálszöveg elsődleges fontossága ott válik még egyértelműbbé, ahol a dallam szöveg nélkül, csak hangszeresen szólal meg. A zeneszerző a legtöbb esetben itt nem csak a melódiát dolgozza fel vagy idézi, hanem a költemény egy pontosan meghatározható versszakát zenésíti meg. Bár a koráldallam a zenei szerkezet fontos eleme marad, mégis legfőbb feladata, hogy az adott versszakot felidézze.

A korálok második fontos szerepe abban áll, hogy a közös éneklés által a gyülekezet minden tagja az istentisztelet cselekvő résztvevőjévé válik. Ez a szempont esetünkben közvetett jelentőségű, mert Bach kantátáinak megszólaltatásakor a gyülekezet nem énekelt együtt az előadó-apparátussal. Mégis az a tény, hogy a weimari időszaktól kezdődően Bach kantátái egyre gyakrabban négy-szólamú korál-harmonizálással zárulnak, jelképes értelemben a gyülekezet közös énekét jelenítik meg. Annál is inkább, hiszen az istentiszteleten énekelt

korálok gyakran térnek vissza az adott vasárnapra komponált kantátában is, mely összefüggés által az egyházi év éppen aktuális vasárnapjának jellege tovább mégerősítést nyer.

Az országos énekkari találkozó mai napján megszólaltatott kantáták kettő kivételével (BWV 4 „Christ lag in Todes Banden”, BWV 61 „Nun komm der Heiden Heiland”) a mester lipcsei éveiből származnak. A város gazdag egyházi atmoszférájában Bach szerteágazó zenei tevékenysége a lutheránus istentisztelet legkorszerűbb elemére, az úgynevezett „Hauptmusic”-ra, főzenére, a kantátára összpontosult. Thomas-kántorként egyik fő feladata a kantáta-írás volt; ez évente körülbelül hatvan alkalmat jelentett. Már az első lipcsei évfolyamban (1723–24) kialakítja kantátaírói egyik állandó, jellegzetes vonását, a keretet a művet indító nagyszabású nyitókórus és a művet lezáró egyszerű, de kifejező négy szólamú korál megkomponálásával.

A második lipcsei évfolyam időszaka, az 1724–25-ös év bizonyult a kantátaírás tekintetében a legtermékenyebbnek. Ekkor keletkezett az a kantáta-típus, az úgynevezett korálkantáta, amely Bachnak talán legjelentősebb hozzájárulása lett a műfaj történetéhez. A korálkantáták bevezető tételét Bach nagyszabású cantus firmus-kompozícióként formálta meg, amelyekben a felhasznált korál biztosítja nem csak a tétel, de az egész kantáta kohézióját is. A nyitótételek formai akcentusát több alkotórész teremti meg. A koráldallam megjelenése a műnek azonnal templomi és liturgikus jelleget kölcsönöz, hiszen a világi és egyházi kantáták egyöntetűen tartalmaznak kórustételt, recitativót és áriát, de korál csak az egyházi alkotások.

A kantátaszöveg a prédikáció felépítését követi; a korál a kantáta nyitányaként az Exordium vagy Eingang, a kantátát lezáró kancióként pedig az imádság formai funkcióját tölti be. Ily módon a korál első és utolsó versének szó szerinti idézése a többtételű zenemű gondolati és zenei egységbe foglalását biztosítja, amelyben a teljes vokális és hangszeres együttes egyesül. Ezzel mintegy lehetőséget teremt a kantáta teljes gondolati tartalmának átéléséhez a gyülekezet azon tagjai számára, akik a zene emelkedett nyelvezetét, amely az áriákban és recitativókban fogalmazódik meg, kevésbé követhették, de akik a korálokat énekeskönyv nélkül, az emlékezetükben őrizték, olykor nyolc vagy akár tizenhat versszakkal is. Ha a gyülekezeti énekeket eredeti kontextusukba helyezve, tehát a korálrepertoárba ágyazottan vizsgáljuk, hihetetlen formai és tartalmi gazdagság tárul elénk.

Kórusműveiben Bach a lutheránus korált a legkülönfélébb formákban dolgozta fel, meghatározva a tétel teljes szerkezetét; gyakran mint a motivika forrása, a forma hordozója, de legtöbbször mint vonatkozási és kiindulópont, mely a szerkezetnek és a mondanivalónak formát ad. A hangszeres elő-, köz- és utójátékok a korálsorok felé gravitálnak, amelyek létüket igazolják. Minden formai önállóságuk mellett csak előkészítői, visszhangjai maradnak a felcsendülő cantus firmusnak, mely a lutheri egyház sérthetetlen egyéni arculatát és tanítását megőrző sajátos öröksége. A korálmottetében, amilyen a BWV 2-es

„Ach Gott vom Himmel sieh darein”, a BWV 4-es „Christ lag in Todes Banden”, a BWV 38-as „Aus tiefer Not schrei ich zu dir” és a BWV 121-es „Christum wir sollen loben schon” kantáta, mint láttuk, a cantus firmus bármely szólamban elhelyezkedhetik, és a kísérő szólamok imitációban vagy szabad polifon szerkesztésben veszik körül vagy tagolják az egyes korálsorokat. De míg a reformáció és az azt követő időszak alkotásai tisztán vokális alkotások, Bach műveit nagyban befolyásolja és áthatja a hangszeres gondolkodásmód.

A korálfeldolgozás motettikus formái három alaptípusra oszthatóak:

1. egyszerű motettikus korálfeldolgozás;
2. motettikus korálfeldolgozás obligát hangszeres szólamokkal;
3. motettikus korálfeldolgozás obligát hangszeres szólamokkal és hangszeres közjátékokkal.

A stile anticóban fogalmazott retrospektív korálmotetták szólamait négy trombával erősíti Bach, mely eljárással tovább hangsúlyozza archaikus hangvételüket. Ilyen a BWV 2-es „Ach Gott vom Himmel sieh darein”, a BWV 38-as „Aus tiefer Not schrei ich zu dir” és a BWV 121-es „Christum wir sollen loben schon” kantáta.

A BWV 126-os „Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort” kantáta nyitótételének formája a Bach által kedvelt sémát követi. A koráldallamot soronkénti szakaszokban a szoprán adja elő, amelyet az alsó szólamok szabad polifóniájú imitációs szövedéke támaszt alá anélkül, hogy a korál vagy a hangszeres anyag tematikájához határozottan kapcsolódna. A kórusrész ritornelleket és közjátékokat tartalmazó, tematikailag önálló zenekari szövetbe ágyazódik be. E típushoz sorolható a BWV 91-es „Gelobet seist du, Jesu Christ” kantáta is.

A BWV 61-es „Nun komm der Heiden Heiland” kantáta nyitótételében Bach a „Veni Redemptor gentium” ókeresztény himnuszt idézi a zenekar legmélyebb hangszerein, mely azután a vokális együttes egymást követő, díszítésekben gazdag négy szólamában Luther német átköltésében csendül fel. Mindez a francia ouverture —mely Párizsban kizárólag a király bevonulását hirdette— feszes, ünnepélyes, pontozott ritmusaiba és a korálfeldolgozás finom kombinációjába ágyazva.

A cantus firmus azonban szöveg nélkül, csupán hangszeres idézetként is megszólalhat, mint ahogyan ezt a BWV 80-as „Ein fest Burg ist unser Gott” kantáta példázza.

Philipp Spitta átfogó és alapvető Bach könyvében a kései korálkantátákról így ír: „Wer von dieser Stelle aus auf Bachs Leben zurückblickt, dem offenbart sich die Geschlossenheit seiner künstlerischen Entwicklung in greifbarster Gestalt. Von dem geistlichen Volkslied nahm er in früher Jugend seinen Ausgang und mit ihm endete er auch. Er wußte, daß alles, was er auf dem Gebiete der Kirchenkantate schaffen durfte, innerlich mit dem Choral und den durch ihn bedingten Kunstformen zusammenhing. Es mußte ihm als das würdigste Ziel erscheinen, seiner Kraft diejenige Richtung zu geben, daß sie sich in einer Form auslebte, welche den Choral in seiner größtmöglichen künstlerischen

Erweiterung darstellt. — Aki Bach kései alkotóperiódusából visszatekintve vizsgálja életművét, az előtt kézzelfogható formában tárul fel Bach művészi fejlődésének zártsága. Ifjúkorában a lutheránus korálból indul ki, és ezzel is zárja pályáját. Tudta, hogy minden, amit az egyházi kantáta területén alkotott, a korállal és az általa meghatározott műzenei formákkal a legbensőségesebb kapcsolatban áll. Alkotóerejének azt a méltó irányt szabta, mely lehetővé tette neki, hogy a korál legteljesebb körű művészi kibontását és kiteljesítését megvalósíthassa.”

E mondatok találóan foglalják össze Bach alkotótevékenységének egyik leglényegesebb aspektusát, melyben a korálnak egyedülálló szellemi dimenzióit nyitotta meg.

A kantáta komponálás folyamatában Bach esetében a korálnak kulcsszerepe van. Erre épül a kantáták formai változatossága, a textúra, a stílusjegyek és a kompozíciós technikák sokszínű alkalmazása. Összességükben Bach kantátái és ezen belül a nyitótételek, áriák, recitativók és zárókorálok minden változatosságuk mellett szokatlanul egységes képet mutatnak, melyet főként az állandó magas zenei színvonal és a kimeríthetetlen expresszivitás biztosít. Egyetlen céljuk, hogy a „Choralgebundene” vagyis korálalapú lutheránus istentisztelet legfőbb elemét a tökéletességre törekvés szándékával kifejezésre juttassák. Így nyerve örökkévalóságot az élő evangélium hangjának hirdetésével, a „viva vox evangelii”-vel.

Kamp Salamon

100 éves a Lutheránia énekkar

A Lutheránia Énekkar 100 éves jubileuma alkalmából 2004. május 15-én délelőtt 10 órai kezdettel ünnepi hálaadó és emlékező összejövettel tartanak a Deák téri ev. templomban. A másnapi, május 16-ai vasárnapi istentisztelet keretében közös éneklésre is sor kerül. Az alkalomra szeretettel várják az énekkar régi tagait és barátait.